

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟΥΤΣΙΟΣ

Ἐπίλογος

Σοσιαλισμός:
Ἡ Τελευταία Οὐτοπία;

ΣΤΑ ΔΥΟ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΕΙΧΑ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΕΙ ΠΡΙΝ ΑΠΟ 10 ΧΡΟΝΙΑ ΝΑ ΣΚΙΑ-
γραφήσω τις πραγματικότητες και τις αντιθέσεις που χαρακτήριζαν, λιγότερο
ή περισσότερο, τις χώρες του τότε λεγόμενου «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Έπι-
σης είχα κάνει μία απόπειρα έρμηνείας αυτής της πραγματικότητας.

Σήμερα έχει ξεσπάσει ή κρίση, που τά σημάδια του έρχομού της ήταν από τότε
όρατά. Τά γεγονότα κάνουν τώρα πιο συγκεκριμένη την εικόνα και διευκολύνουν τή
θεωρητική έρμηνεία της. Έτσι, τά δύο προηγούμενα Κεφάλαια βελτιώθηκαν μέ δάση
τή σημερινή πείρα. Πέρα άπ' αυτό, στόν σημερινό Έπίλογο θά προσπαθήσω νά συ-
γκεκριμενοποιήσω περισσότερο, μέ δεδομένα κυρίως από τή Σοβιετική Ένωση, όρι-
σμένες όψεις και αντιθέσεις τών χωρών του ύπαρκτου σοσιαλισμού. Ταυτόχρονα θά
προσπαθήσω νά διατυπώσω κάποιες σκέψεις για τήν κατανόηση του έμπειρικού ύλι-
κού. Τό κείμενο που άκολουθεί δέν είναι, συνεπώς, ένα άυστηρά θεωρητικό ή φιλο-
σοφικό κείμενο. Νομίζω όμως ότι ή εικόνα είναι προτιμότερη από τά γενικά θεωρητι-
κά σχήματα, γιατί συγκεκριμενοποιεί τή «συγκεκριμένη κατάσταση» και ώθει στή
θεωρητική της κατανόηση.

Ό Έπίλογος στή σημερινή έκδοση είναι, βασικά, ένα πολιτικό κείμενο. Ένας πο-
λιτικός επίλογος σέ ένα φιλοσοφικό βιβλίο. Τό γεγονός δέν συνιστά ίσως αντίφαση,
άν δεχτούμε τήν πολιτική λειτουργία της φιλοσοφίας και -αντίστροφα- τή φιλοσοφι-
κή έμβέλεια της πολιτικής.

Ό εικόνα που αναδύεται από τόν Έπίλογο είναι ζοφερή, έπειδή ζοφερή είναι ή
ίδια ή πραγματικότητα. Άλλά άν αναδείξουμε τις αντιφάσεις αυτής της πραγματικό-
τητας, τότε θά καταλήξουμε στό συμπέρασμα ότι μπορούμε ίσως νά είμαστε αισιόδο-
ξοι: ότι τίποτα δέν έχει τελεσίδικα χαθεί.* Ότι χωρίς νά είμαστε άπλοϊκά αισιόδοξοι

* Τό κείμενο του Έπιλόγου γράφτηκε τό Μάρτιο του 1989. Όρισμένες προσθήκες έγιναν τις μέ-
ρες της έξέγερσης τών Κινέζων φοιτητών και εργατών (Ίούνης 1989). Από τότε ή κρίση τών χωρών

μπορούμε νά αποφύγουμε τόν κυρίαρχο σήμερα μηδενισμό. 'Ορισμένες χώρες τοῦ ἄλλοτε «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» (Πολωνία, Οὐγγαρία, Τσεχοσλοβακία) ὀδηγοῦνται στήν παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ – δηλαδή μιᾶς κοινωνίας πού δέν θά εἶναι κλασικά καπιταλιστική. Ἡ Γερμανική Δαϊκή Δημοκρατία σύντομα θά πάψει νά ὑπάρχει ὡς κράτος. Ἡ κρίση στή Βουλγαρία, στή Ρουμανία καί στή Γιουγκοσλαβία θά συνεχίζεται, μέ ἀπρόβλεπτες μορφές. Τέλος ἡ κρίση τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως βαθαίνει καί γενικεύεται, οἱ καπιταλιστικές δυνάμεις ἐνισχύονται καί κανείς δέν μπορεῖ νά προβλέψει τό μέλλον τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας. Ἀλλά ἡ ἱστορία δέν τελειώνει. Οἱ ἀντιθέσεις στίς κεφαλαιοκρατικές χώρες καί οἱ νέες ἀντιθέσεις στίς ἄλλοτε «σοσιαλιστικές» θά τροφοδοτήσουν νέες ἐξελίξεις καί στίς «μέν» καί στίς «δέ».

I Τό «Φάντασμα» τοῦ Κομμουνισμοῦ

Πρὶν ἀπό 140 χρόνια οἱ Μάρξ καί Ἐνγκελς ἔγραφαν στό *Κομμουνιστικό Μανιφέστο*: «Ἐνα φάντασμα πλανιέται πάνω ἀπό τήν Εὐρώπη: τό φάντασμα τοῦ κομμουνισμοῦ. Ὅλες οἱ δυνάμεις τῆς γερασμένης Εὐρώπης ἐνώθησαν σέ μιᾶ ἱερή συμμαχία γιά νά κυνηγήσουν αὐτό τό στοιχειό: ὁ Πάπας καί ὁ Τσάρος, ὁ Μέτερνιχ καί ὁ Γκιζός, οἱ Γάλλοι ριζοσπάστες καί οἱ Γερμανοί ἀστυνομικοί».

Τό «φάντασμα» ἄρχισε νά ἀποκτᾶ «σάρκα καί ὄστά» μετὰ ἀπό 70 χρόνια, στήν πρόην τσαρική Ρωσία. Σήμερα ἡ «γερασμένη» ἀλλά αἰείζωη Εὐρώπη ἐτοιμάζει τούς μηχανισμούς της γιά νά ἀντιμετωπίσει αὐτό τό φάντασμα: ΕΟΚ, καπιταλιστική ὀλοκλήρωση, ΝΑΤΟ, Διεθνή Ταμεία, στρατούς, ἀστυνομίες, ἠλεκτρονικά φακελώματα. Ἀλλά τό φάντασμα γιά τήν ὥρα δέν πλανιέται πάνω ἀπό τή γηραιά κοιτίδα τῶν ἐπιστημῶν καί τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Τό ἐργατικό κίνημα βρῖσκεται σήμερα σέ ὑποχώρηση σ' ὀλόκληρη τήν Εὐρώπη. Ἡ κρίση καί ἡ κατάρρευση τῶν χωρῶν τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, δίνει νέα ἐπιχειρήματα στούς ἰδεολόγους τῆς παλαιᾶς τάξης πραγμάτων. Γιά τούς κυρίους αὐτούς, ὁ πρακτικός μαρξι-

τοῦ λεγόμενου «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ὀξύνθηκε, καί τελικά ἄρχισε ἡ ραγδαία κατάρρευση. Πολλές λοιπόν ἀπό τίς διαπιστώσεις ἢ τίς ἀπόψεις τοῦ κειμένου ἔπρεπε νά τροποποιηθοῦν μέ βάση τίς τελευταῖες ἐξελίξεις. Τελικά ἀποφάσισα νά ἀφήσω τό ἀρχικό κείμενο σχεδόν αὐτούσιο, καί νά προσθέσω ἕνα μικρό συμπλήρωμα – ἕναν «ἐπίλογο στόν Ἐπίλογο», πέρα ἀπό κάποιες ἐπιπλέον διορθώσεις. Τά συμπεράσματα ὁμως καί τά γεγονότα εἶναι πῶς ζοφερά ἀπ' ὅ,τι πρὶν ἕνα χρόνον.

ΤΟ «ΦΑΝΤΑΣΜΑ» ΤΟΥ ΚΟΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

σμός βρίσκεται σέ πλήρη αντίθεση μέ τίς ύποσχέσεις πού εὐαγγελίζονταν οί ίδρυτές του. Πουθενά στόν πλανήτη ὁ κρατικός μαρξισμός δέν ἐπαληθεύεται, ὄχι μόνο ὡς ἰδεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης, ἀλλά οὔτε κἀν ὡς δικαιότερη κοινωνία. Μόνη λύση λοιπόν ἀπό τή βαρβαρότητα τοῦ ἀναπτυγμένου καπιταλισμοῦ, εἶναι ἡ ὀλοκλήρωσή της: ἡ κεφαλαιοκρατική ὀλοκλήρωση στό πεδίο τῆς παραγωγῆς καί τῆς οἰκονομίας, ὁ νεοσυντηρητισμός καί ἡ καταστροφή τῶν κοινωνικῶν κατακτήσεων στό πεδίο τῆς πολιτικῆς. Ὁ σοσιαλισμός, κατά τούς νεοφιλελεύθερους (νεοσυντηρητικούς), ἀνήκει πλέον στό παρελθόν τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἀκόμα περισσότερο: ζοῦμε σήμερα τό τέλος τῆς ἱστορίας.

Λάθος λοιπόν τοῦ Κάρολου Μάρξ, λάθος τῆς Ἱστορίας, ἡ διαστικές γενικεύσεις ἀσπονδῶν φίλων τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού θά τόν ἤθελαν νά αἰωρεῖται πάντα στό χῶρο τῶν ἰδεῶν γιά νά μή μολυνθεῖ στό ἔδαφος τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας; Τό πρόβλημα ἔχει τεθεῖ. Ἀλλά ἀντί νά ἀλαλάζουμε ἢ ἀντί νά πενθηφοροῦμε, ἄς προσπαθήσουμε νά καταλάβουμε. Ἐναντίον τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας καί τῆς ἀνικανότητος τοῦ θεσμοποιημένου μαρξισμοῦ, ἄς χρησιμοποιήσουμε τή διαλεκτική γιά νά κατανοήσουμε τήν ἔμπρακτη ἀποτυχία της.

Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ περισσότερες χῶρες τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ ἀντιμετωπίζουν σήμερα τεράστια προβλήματα ἢ βρίσκονται σέ μιά φάση πού θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ κ ρ ι σ ι α κ ῆ*. Ὡς πρὸς τή Σοβιετική Ἐνωση, ὁ Γκορμπατσόφ εἶναι σαφής: «Καί δέν εἶναι τυχαῖο», γράφει, «ἐάν, γιά νά χαρακτηρίσουμε τήν κατάσταση πού κατέληξε νά δημιουργηθεῖ στή χώρα μας στήν ἀλλαγὴ τῶν δεκαετιῶν τοῦ '70-'80, χρησιμοποιοῦμε ἀκριβῶς τόν ὄρο "προκρισιακά φαινόμενα"». Κατά τόν Γκορμπατσόφ, «ἡ ΕΣΣΔ βρίσκεται πράγματι στήν πιό κρίσιμη φάση τῆς ἱστορίας της». Ἡ ἀ ν α δ ὀ μ η σ η (πού κουτοπόνηρα ἀποδόθηκε στή γλώσσα μας ὡς ἀ ν α σ υ γ κ ρ ὄ τ η σ η) εἶναι συνεπῶς, γιά τό Σοβιετικό ἠγέτη, ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου: «Δέν θά κάνουμε πίσω. Δέν ἔχουμε ἄλλη ἐπιλογή». Καί οἱ ἀπαιτούμενες ἀλλαγές δέν ἀφοροῦν μόνο τήν οἰκονομία, ἀλλά ὅλα τά πεδία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί προπαντός τήν πολιτική: «Ἄν καθυστερήσουμε, ἂν δέν προχωρήσουμε τώρα στή μεταρρύθμιση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ἡ περεστρόικα θά ξεψυχήσει». ¹ Κατά τόν Γκορμπατσόφ, γιά νά ξεπεραστεῖ ἡ κρίση, ἀπαιτεῖται ἡ «ἀναγέννηση τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος τοῦ λενινισμοῦ» καί, κατά τό Σοβιετικό πρωθυπουργό, εἶναι ἀνάγκη «νά ἐνεργοποιηθεῖ ὁ

* Ὑπενθυμίζω ὅτι τό κείμενο γράφτηκε πρὶν ἀπό τήν ἐνσειρᾶ κατάρρευση τῶν καθεστώτων στίς χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἡ «κρυσιακή κατάσταση» μετατράπηκε ἔκτοτε σέ κρίση καί σέ ὀρισμένες χῶρες σέ ὀλοσχερή κατάρρευση.

άνθρώπινος παράγοντας, νά τελειοποιηθῆ ἡ σοσιαλιστική αὐτοκυβέρνηση τοῦ λαοῦ, νά διευρυνθῆ ἡ διαφάνεια, νά ἀνεβεῖ ὁ ρόλος τῶν σοβιετ, νά δραστηριοποιηθῆ ὁ ρόλος τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων, τῆς Κομσομόλ» κλπ.²

Ἄλλά δέν πρόκειται μόνο γιὰ τή Σοβιετική Ἑνωση. Ἡ Οὐγγαρία, «ἡ πιό ἐπιτυχημένη» ἀπό τίς λαϊκές δημοκρατίες τῆς Εὐρώπης, ἀντιμετωπίζει δεινά οἰκονομικά καί κοινωνικά προβλήματα. Κατά τόν Γιάνος Καντάρ, οἱ παλαιότεροι στόχοι δέν βασίζονταν σέ γερά θεμέλια. «Οἱ μεταρρυθμίσεις πού εἰσήχθησαν ἦταν ἀποσπασματικές καί τεχνοκρατικές. Δέν ἔγιναν ὑπόθεση τῶν ἴδιων τῶν ἐργαζομένων». (Γιατί δέν ἔγιναν; Ἐδῶ ἀγγίζουμε μία ἀπό τίς βασικές συνέπειες τοῦ αὐταρχικοῦ-συγκεντρωτικοῦ μοντέλου). Σύμφωνα μέ ἡγετικά στελέχη αὐτῆς τῆς χώρας, «δέν ὑπάρχει σαφῆς ἀντίληψη γιὰ τό περιεχόμενο τοῦ σοσιαλισμοῦ πού οἰκοδομεῖται [...]. Ἄν ἡ δράση μας συνεχίσει νά διακατέχεται ἀπό πραγματισμό, θά ἀποτύχουμε νά ἀπαντήσουμε στό ἐρώτημα τί εἶναι σοσιαλισμός καί πού διαφέρει ἀπό τόν καπιταλισμό»³. Ἐξωτερικό χρέος, ἀστάθεια τῆς οἰκονομίας, ἀναζήτηση μιᾶς ρεαλιστικῆς διεξόδου, οἰκονομικές καί κοινωνικές ἀνισότητες: στίς μπουτίκ τῆς Βάτσι-Οὔτσα (κεντρικοῦ δρόμου τῆς Βουδαπέστης) βλέπει κανεῖς τίς τελευταῖες δυτικές κολεξιόν! Ποιοί ὅμως ἀγοράζουν, ὅταν τό μέσο μηνιαῖο εἰσόδημα τῶν μή - π ρ ο ν ο μ ι ο ὕ χ ω ν εἶναι 6.000 φιορίνια (περίπου 40.000 δραχμές); Στήν Οὐγγαρία, στήν πιό «δημοκρατική καί πετυχημένη» σοσιαλιστική χώρα, ἡ ἀναπτυξιακή καί γενικότερα ἡ οἰκονομική πολιτική καθοριζόταν ἀπό τούς τεχνοκράτες, χωρίς τή συμμετοχή τοῦ λαοῦ. Τώρα, μετά ἀπό 40 χρόνια διερωτῶνται τί εἶναι ὁ σοσιαλισμός καί σέ τί διαφέρει ἀπό τόν καπιταλισμό. Ἔτσι, μή ἔχοντας ἀπάντηση, ἔλκονται ὄλο καί περισσότερο ἀπό τή γοητεία τοῦ τελευταίου. Ἴδού μία ἀπό τίς ὄψεις τοῦ ὀπορτουλιστικοῦ ἐκφυλισμοῦ ὅπου ὀδήγησε ἡ ἀποκοπή τῆς ἄλλοτε πρωτοπορίας ἀπό τήν κοινωνία, ἡ αὐτονόμηση τοῦ κόμματος καί τοῦ Κράτους καί ἡ μετατροπή τους σέ μ η χ α ν ι σ μ ο ὕ ς πάνω στήν κοινωνία. Στή συνέχεια οἱ «ἀποροῦντες» καί «οὐδέν γνωρίζοντες» κομμουνιστές ἀποχαρακτηρίστηκαν, αἶροντας τήν ἀντίφαση ἀνάμεσα στό ἀστικοποιημένο εἶναι τους καί τήν κομμουνιστική τους ιδιότητα.

Καί δέν εἶναι μόνον ἡ Οὐγγαρία. Ἄπό κοντά ἡ Τσεχοσλοβακία δέν μπορεῖ νά συνέλθει ἀπό τίς παλαιές τραυματικές καταστάσεις καί ἔχει ἀκόμα ἀνάγκη ἀπό τήν ἀστυνομία γιὰ νά διαλύει τίς διαδηλώσεις καί ἀπό τίς φυλακές γιὰ τούς ἑτερόδοξους. Ἡ πολωνική κρίση συνεχίζεται, ἡ ἀντιπολίτευση πῆρε τήν ἐξουσία καί ἡ χώρα ρυμουλκεῖται πρὸς τά δεξιά, χωρίς ἐμφανῆ διέξοδο ἀπό τήν κρίση. Καί δίπλα ἀπό μᾶς ἡ ὀμόσπονδη Γιουγκοσλαβία, ἐκτός ἀπό τή φτώχεια, τίς οἰκονομικές ἀνισότητες καί τή διαφθορά, ἀντιμετωπίζει σήμερα μιά πρωτοφανῆ ἐθνική κρίση, μέ τόν παροξυσμό

ΤΟ «ΦΑΝΤΑΣΜΑ» ΤΟΥ ΚΟΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

τοῦ ἐθνικισμοῦ, τῶν χωριστικῶν τάσεων καί τοῦ πολιτικοῦ χάους. Κατά τόν Πρόεδρο τοῦ Προεδρείου τῆς ΚΕ τῶν Γιουγκοσλάβων κομμουνιστῶν Σ. Σούβαρ, «οἱ ἀντεπαναστικές τάσεις ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σέ ὅλη τή Γιουγκοσλαβία» καί, κατά τόν ἡγέτη τῆς Σλοβενίας Μ. Κόνσαν, «εἶναι ἡ τελευταία ὥρα γιά μιά νηφάλια ἀντιμετώπιση, γιά τόν τερματισμό τῆς παραφροσύνης πού μᾶς ὀδηγεῖ στήν καταστροφή. Καί εἶναι ἡ τελευταία στιγμή γιά νά σταματήσουν αὐτοί πού ἐκμεταλλεύονται τίς δυστυχίες τοῦ λαοῦ». Κατά τόν Σούβαρ, ἡ Γιουγκοσλαβία βρίσκεται μπροστά στό δίλημμα, ἢ νά λύσει τά προβλήματά της, ἢ «νά βαδίσει στήν καταστροφή»⁴. Στή γειτονιά μας βρίσκεται καί ἡ «σοσιαλιστική» Ρουμανία, μέ τό ἀστυνομικό της κράτος, τό διεφθαρμένο ἡγετικό στῶμα της καί τόν μεγαλομανή-παρανοϊκό Τσαουσέσκου.* Τέλος, ἡ μακρινή Κίνα, μετά ἀπό τά τραγικά μεγάλα ἄλματα πρὸς τά μπρός, κάνει τώρα σταθερά βήματα πρὸς τά πίσω, μέ τήν ἐνίσχυση τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καί ὅλων τῶν ἀνισοτήτων καί τῶν κοινωνικῶν ἐντάσεων πού δημιουργεῖ ἡ πολιτική τῶν διαδόχων τοῦ Μάο. Πρῶτο, τραγικό δεῖγμα τῆς κρίσης ὅπου ὀδήγησε ἡ πολιτική τῶν ἀνοικτῶν θυρῶν πρὸς τή Δύση καί τῆς ἐνίσχυσης τοῦ ἐγγῶριου καπιταλισμοῦ, ἦταν ἡ πρόσφατη λαϊκή ἐξέγερση καί ἡ σφαγή τῶν ἐξεγερμένων. Στό πρόσωπο τῆς κινεζικῆς ἡγεσίας ἐκφράστηκε, μέ τόν πιό ἀποκρουστικό τρόπο, ἡ σύζευξη τῆς δεξιᾶς πολιτικῆς μέ τή «σταλινική» θηριωδία. Αὐτοί πού ἐγκαινίασαν τή στροφή πρὸς τήν παλινόρθωση τοῦ καπιταλισμοῦ μιλοῦν τώρα στό ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ κυνισμό καί ἀναισθησία πού θυμίζει τοὺς χιτλερικούς δημίους. Ἐπαινοῦν τοὺς στρατιῶτες πού «ἐργάστηκαν σκληρά» δολοφονώντας ἀοπλους ἐργάτες καί φοιτητές. Κι ἔπειτα ἔστησαν τά στρατοδικεῖα καί ἐτοίμασαν τά ἐκτελεστικά ἀποσπάσματα. Λίγες μέρες μετά, ἄρχισαν νά ἐκτελοῦν, κυρίους ἀνεργούς, μέ μιά σφαῖρα στό σῆροκο.

Βέβαια ἡ πραγματικότητα τοῦ ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ δέν συμπυκνώνεται σέ ὅσα κατ' ἀνάγκην σχηματικά σημείωσα. Ἀλλά, ἀν δέν θέλουμε νά ἐθελοτυφλοῦμε, θά διαπιστώσουμε ὅτι ἡ πραγματικότητα κάθε ἄλλο παρά συμφωνεῖ μέ τίς θεωρητικές προβλέψεις καί μέ τά ψεύδη τῆς προπαγάνδας τῶν κομματικῶν ἐπιτελείων.

Ποῦ ὀφείλεται λοιπόν ἡ κρίση τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου; Ἡ οἰκονομική καί τεχνολογική καθυστέρηση; Ὁ κρατισμός καί ἡ παρακμή τῆς δημοκρατίας; Ἡ ὑπαρξη προνομίων, ἡ διαφθορά τῶν γραφειοκρατῶν καί ἡ παθητικότητα τῶν μαζῶν; Ποῦ

* Στό μεταξύ βέβαια ὁ Τσαουσέσκου ἀνατράπηκε καί ἐκτελέστηκε. Τό Μέτωπο Ἐθνικῆς Σωτηρίας κέρδισε τίς ἐκλογές, ἀλλά ἡ οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς εἶναι ἡ κοινή ἐπιδίωξη καί ἡ κρίση συνεχίζεται μέ ἀπρόβλεπτες συνέπειες μέχρι σήμερα.

ὀφείλεται ἢ ἀποξένωση ἀπὸ τῆς μιά, ἢ δίψα γιὰ προνόμια καὶ πλουτισμό, ἢ κενὴ ματαιοδοξία ἀπὸ τὴν ἄλλη; Πῶς ἀναγεννήθηκαν οἱ ἀστικές ἀξίες στὶς χώρες τοῦ σοσιαλισμοῦ; Καὶ πῶς ἀλληλοσυμπλέκονται τὰ φαινόμενα καὶ οἱ αἰτίες τους; Καὶ πῶς θά μπορούσε νὰ ξεπεραστεῖ ἡ σημερινή κατάσταση, ν' ἀναπτυχθεῖ ἡ ἐργατικὴ δημοκρατία καὶ οἱ αὐθεντικὲς σοσιαλιστικὲς κοινωνικὲς σχέσεις;

2 Κρίση τοῦ Σοσιαλισμοῦ ἢ τοῦ Κρατικοῦ Σοσιαλισμοῦ;

Ἐσπάρουμε, γιὰ λόγους οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι τό πιό σημαντικό, τό παράδειγμα τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως.

Ἡ ἐπανάσταση δέν ἀνατρέπει ὅλες τὶς παλαιές σχέσεις καὶ ὅλες τὶς προσοσιαλιστικὲς πραγματικότητες. Τό νέο συγκροτεῖται καὶ ἀναδύεται βασανιστικά μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ, ἐκμηδενίζοντάς το σημειο-πρός-σημεῖο. Ἡ σοβιετικὴ ἐξουσία εἰδικά, δέν εἶχε μόνο νὰ ἀνατρέψει καὶ νὰ ἐκμηδενίσει τό τσαρικό κράτος, νὰ καταργήσῃ τὴν ἰδιωτικὴ κατοχὴ τῶν μεγάλων μέσων παραγωγῆς, νὰ δημιουργήσῃ νέους θεσμούς, νέο δίκαιο, λαϊκὴ παιδεία, νὰ συμβάλῃ στὴν ἀνάπτυξη τῆς σοσιαλιστικῆς τέχνης κλπ. κλπ., καὶ ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ ὑπανάπτυκτη καὶ κατεστραμμένη χώρα, περικυκλωμένη ἀπὸ παντοῦ καὶ χωρὶς προηγούμενη πείρα. Εἶχε ταυτόχρονα νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὶς τάσεις τοῦ ἡγετικοῦ στρώματος γιὰ συγκεντρωτισμό, γιὰ γραφειοκρατία, τὶς τάσεις γιὰ ἀπόκτηση προνομίων, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀτομιστικὴ ψυχολογία, τὶς δεισιδαιμονίες, τὴν ἀμάθεια, τὴν ἔλλειψη πολιτικῆς παιδείας τῶν μαζῶν. Τέλος, τὴν ἐσωτερικὴ ἀντεπανάσταση καὶ τὴν ἱμπεριαλιστικὴ περικύκλωση.

Ἡ μόνη ὁδὸς γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν κατὰ τό δυνατό τὰ λάθη καὶ οἱ στρεβλώσεις θά ἦταν ἡ λειτουργία καὶ ἐνίσχυση τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας, ἡ ἀνάπτυξη τῶν σοβιέτ, καὶ ὅλων τῶν θεσμῶν τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας. Βέβαια ἡ πορεία αὐτὴ δέν θά ἦταν χωρὶς ἀντιθέσεις, ἐπειδὴ οἱ κληρονομημένες ἀντιθέσεις ὑπῆρχαν ἤδη, καὶ ἄλλες θά γεννιόνταν στὴν πορεία τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησις. Ἡ ἐργατικὴ δημοκρατία θά ἦταν ὥστόσο τό μόνο πολιτικὸ πλαίσιο στό ἐσωτερικὸ τοῦ ὁποῖου οἱ νέες ἀντιθέσεις δέν θά ἐπαιρναν ἀνταγωνιστικὴ μορφή.

Ὁ Λένιν θεωροῦσε φυσιολογικὲς, ὄχι μόνο τὶς διαφορὲς ἀπόψεων, ἀλλὰ καὶ τὶς ἀντιθέσεις. Ἀγωνιζόταν λοιπόν γιὰ τὴν ἐλεύθερη ἔκφρασή τους καὶ γιὰ τὴ δημιουργικὴ τους ὑπέρβαση. Ἡ κατάπνιξη τῶν ἀντιθέσεων, κατὰ τὸν Λένιν, θά ὀδηγοῦσε

ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ Ή ΤΟΥ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ;

στis συγκρούσεις, στis έντάσεις και στό φραξιονισμό. Θεωρούσε φυσιολογικό νά παρουσιάζονται πλατφόρμες πάνω σέ βασικά θέματα. Στήν εποχή του, τέλος, οι διαφορετικές απόψεις δημοσιεύονταν. Ή δημόσια συζήτηση ήταν κατοχυρωμένη, καθώς και ή πρόσβαση τής μειοψηφίας στόν τύπο και ή δημοσιοποίηση τών απόψεών τους μέ ειδικές εκδόσεις.

Στά πρώτα χρόνια τής νέας εξουσίας λειτούργησε ή εργατική δημοκρατία, μέσα σέ αφάνταστα τραγικές συνθήκες. Και τό γεγονός αυτό αποτελεί μιά εμπρακτη απάντηση στους σημερινούς έγχώριους γραφειοκράτες πού μιλούν για έξάντληση του αυταρχικού μοντέλου θεωρώντας συνεπώς τήν εμφάνισή του αναπόφευκτη, και δίνοντας έτσι άφεση άμαρτιών στis αδελφές γραφειοκρατίες και στόν ίδιο τόν έαυτό τους.

Άλλά στis τραγικές συνθήκες τών πρώτων χρόνων και ό Λένιν αναγκάστηκε νά χρησιμοποιήσει αντιδημοκρατικά μέτρα έναντίον αντιπάλων, έναντίον τών αναρχικών, κατέπνιξε τήν έξέγερση τών ναυτών τής Κροστάνδης, κλπ. Άλλά μετά τό θάνατο του Λένιν, και κυρίως στή δεκαετία του '30, ό βαθμιαίος περιορισμός τής δημοκρατίας έγινε επίσημη πολιτική και θεωρητικοποιήθηκε.

Ή μοναδική άποψη επιβλήθηκε βαθμιαία στό κόμμα και στό κράτος. Ή «ένότητα στή διαφορά» (Λένιν) αντικαταστάθηκε από τή μονολιθικότητα. Κάθε διαφορετική άποψη έθεωρείτο πλέον έχθρική και αντιμετωπιζόταν μέ τήν κρατική βία. Σταδιακά ή εξουσία τών σοβιέτ εκφυλίστηκε στή δικτατορία τής κρατικής και τής κομματικής γραφειοκρατίας. Τή «λύση» τών αντιθέσεων τήν ανέλαβε άδιόρατα και συστηματικά ή μυστική άστυνομία.

Έδω δέν θά αναλύσουμε τά αίτια τής παραμόρφωσης του πολιτικού συστήματος τής Σοβιετικής Ένωσης. Θά τονίσω μόνο ότι δέν ήταν άπλά αποτέλεσμα τής προσωπικότητας του Στάλιν. Ήταν, πρίν άπ' όλα, προϊόν αντικειμενικών δυσκολιών και αντιθέσεων πού λύθηκαν μέ τό χειρότερο τρόπο· και έδω βρίσκεται ακριβώς ή ευθύνη τής τότε ήγεσίας και ειδικά του Στάλιν. Θά τονίσω επίσης ξανά ότι ή πορεία αυτή δέν ήταν κατ' ανάγκην αναπότρεπτη.

Άς δοϋμε όμως πρώτα τίς σχέσεις οικονομίας και πολιτικής.

Πρώτα λοιπόν ή οικονομία. Βασικός στόχος του σοσιαλισμού είναι ή κοινωνικοποίηση τών μέσων παραγωγής. Άλλά στά πλαίσια τής ιδεολογίας του κρατισμού, ή κοινωνικοποίηση ταυτίστηκε μέ τήν κρατικοποίηση. "Όπως γράφει σήμερα ό Φ. Μπουρλάτσι στή *Λιτερατούραγια-Γκαζέτα* (20/4/88):

Ή Στάλιν άπλούστευσε, «ϊσιωσε» τους στόχους τής σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Έξίσωσε τή διαδικασία τής ευρείας κοινωνικοποίησης μέ τήν κρατικοποίηση. Ή

κρατικοποίηση κατέλαβε όχι μόνο τόν οικονομικό τομέα, αλλά επεκτάθηκε σταδιακά σέ ὄλη τήν πνευματική ζωή, στή διεύθυνση τῶν Ἰδρυμάτων Πολιτισμοῦ, στά ἐκδοτικά, στά θέατρα, στά σχολεῖα, στά Πανεπιστήμια, στόν ἀθλητισμό.⁵

Ἄλλά ἡ κρατική ἰδιοκτησία δέν ταυτίζεται μέ τήν κοινωνική. Ὅπως παρατηροῦσε εἰρωνικά ὁ Ἑγκελς, ἂν τό κρατικό μονοπώλιο καπνοῦ ἦταν σοσιαλισμός, «τότε ὁ Ναπολέον καί ὁ Μέτερνιχ ἀναμφισβήτητα θά πρέπει νά ἀναχθοῦν σέ θεμελιωτές τοῦ σοσιαλισμοῦ». Τό εἰρωνικό σχόλιο τοῦ Ἑγκελς ταιριάζει καί στή σοβιετική γραφειοκρατία. Καί μετά ἀπό 70 χρόνια κατάλαβαν ὅτι «εἶναι ἀναγκαῖο νά ξεπεραστεῖ ἡ τυπική ἀποψη πῶς ὁ χαρακτηρισμός κρατική ἰδιοκτησία εἶναι ἀρκετός γιά νά ἀγνωριστεῖ αὐτή ὡς σοσιαλιστική» (Λ. Ἀμπάλκιν)⁶.

Ἡ πρώτη καί θεμελιώδης στρέβλωση ἀφοροῦσε λοιπόν τίς σχέσεις παραγωγῆς καί τίς σχέσεις ἰδιοκτησίας. Καί ἡ στρέβλωση αὐτή ὑπῆρξε πηγή ἄλλων στρεβλώσεων στό πεδίο τῆς πολιτικῆς καί πηγή ἀντιθέσεων στό σύνολο τῆς κοινωνίας. Ἡ σημερινή κρίση ἔχει ἐκεῖ τίς ρίζες της. Γι' αὐτό δέν εἶναι κρίση τοῦ σοσιαλισμοῦ γενικά, ἀλλά κρίση τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ συγκεκριμένα καί εἰδικά.

Ἄλλά ποιά εἶναι ἡ νομιμότητα τῆς ἔννοιας κρατικός σοσιαλισμός; Ἡ ἔννοια αὐτή δέν εἶναι λογικά ἀντιφατική; Δέν συνιστᾷ «ἀντίφραση ἐν τοῖς ὅροις»; Μά ἀκριβῶς ἡ τυπική ἀντιφατικότητα τῆς ἔννοιας συμπυκνώνει τήν ἐνδογενή ἀντίφραση τῶν περισσότερων (ἢ σχεδόν ὅλων) τῶν σημερινῶν σοσιαλιστικῶν κοινωνιῶν, πού δέν εἶναι οὔτε κρατικός καπιταλισμός, οὔτε ἀπλά μεταβατικές κοινωνίες, οὔτε ἐκφυλισμένες σοσιαλιστικές κοινωνίες, οὔτε ἀπλά σοσιαλιστικές μέ «λάθη καί ἀδυναμίες» (ἀποψη τῶν δούλων τῆς γραφειοκρατίας), ἀλλά ἱστορικά ἀνέκδοτες κοινωνίες, ὅπου ἔχει καταργηθεῖ ἡ ἰδιωτική κατοχή τῶν μέσων παραγωγῆς χωρίς αὐτά νά γίνουν κοινωνική ἰδιοκτησία, ὅπου τό Κόμμα καί τό Κράτος ἔχουν ἰδιοποιηθεῖ τήν ἐξουσία στό ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ, στό ὄνομα (καί σέ βάρος) τοῦ λαοῦ.

Οἱ Ἀντιθέσεις 3 τοῦ Κρατικοῦ Σοσιαλισμοῦ

Γιά νά πετύχει τή βίαιη κρατικοποίηση, ἡ τότε ἡγεσία τῆς Σ.Ε. πήρε ἰδιαίτερα ἀπάνθρωπα μέτρα ἐναντίον τῆς ἀγροτιᾶς. Ὅπως γράφει πάλι ὁ Μπουρλάτσκι, «ὁ Στάλιν ἔστειλε μερικά ἑκατομμύρια ἀγρότες στήν Σιβηρία, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος τό

έκλεισε σέ στρατόπεδα, ἐπειδὴ εἶχαν τρεῖς ἢ τέσσερες ἀγελάδες». (Ἡ ἀποψη εἶναι ἀπλοϊκή, ἀλλὰ περιέχει μιὰ ὄψη τῆς ἀλήθειας). Καί φυσικά ὑπάρχει καί ἡ ἄλλη ἀποψη: ὅτι μέ τή ΝΕΠ εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἕνα ἰσχυρό στρώμα εὐπορων χωρικῶν πού ἀποτελοῦσε ἐχθρό τῆς ἐπανάστασης. Ἀλλά, προφανῶς, λύση δέν ἦταν ἡ ἐξόντωση τῶν «κουλάκων», ἀλλά ἡ ἐπαναστατική ὀργάνωση τῶν φτωχῶν ἀγροτῶν καί ὁ δημοκρατικός μετασχηματισμός τῆς οἰκονομίας τῆς ὑπαίθρου.

Φυσικά, τό πρόβλημα δέν περιορίζεται στό πρόσωπο τοῦ Στάλιν. Ἀλλά ἄς συνεχίσουμε: Μήπως μετά τό 20. Συνέδριο ξεπεράστηκε ἡ ἰδεολογία τοῦ κρατισμοῦ, ἡ ταύτιση τοῦ κοινωνικοῦ μέ τό κρατικό; Ἄς ἀκούσουμε ἕναν ἄλλο Σοβιετικό, τόν Β. Μέντβεντεφ, μέλος τοῦ ΠΓ τοῦ ΚΚΣΕ:

Ἡ προσπάθεια πού ἔγινε στή δεκαετία 1950-1960 νά ἐπανεκτιμηθοῦν κριτικά οἱ σταλινικές παραμορφώσεις στή θεωρία καί νά ἔλθει ἡ θεωρία πιό κοντά στή πρακτική ἦταν –σέ τελευταία ἀνάλυση– ὑποτιμημένη καί ἀμφισβητούμενη, ἀπό τόν ὑποκειμενικό προσανατολισμό πρὸς τήν ἐπιτάχυνση τῆς ἐπίτευξης οἰκονομικοῦ θριάμβου ἀπέναντι στόν καπιταλισμό, πρὸς τό πέρασμα τῆς φάσης τοῦ σοσιαλισμοῦ καί τό φτάσιμο στόν κομμουνισμό μέσα σέ 15-20 χρόνια.⁷

Ἀλλά γιατί δέν θέλησαν καί δέν μπόρεσαν νά ξεπεράσουν τόν οἰκονομισμὸ καί τόν κρατισμὸ; Καί μήπως ἔστω καί σήμερα ἔχει ξεπεραστεῖ ἡ σύγκυση ἀνάμεσα στήν κρατικοποίηση καί τήν κοινωνικοποίηση, ἀνάμεσα στό σοσιαλισμὸ καί στήν κρατική καρικατούρα του; Ἐπίσης ὁ προηγούμενος ἦταν ὁ μοναδικὸς λόγος πού δέν ἀποκαταστάθηκε ἡ ἐργατική δημοκρατία μετά τό θάνατο τοῦ Στάλιν; Ὁ Μέντβεντεφ ἀποφεύγει νά θίξει τήν οὐσία τοῦ προβλήματος: ὅτι ἡ ἐπιφανειακή καί ἀναποτελεσματική «ἀποσταλινοποίηση» ἔγινε ἀπὸ τή σκοπιά τοῦ προνομίου στρώματος, ἄρα δέν μπορούσε νά προχωρήσει σέ βάθος, ἐναντίον τῶν συμφερόντων αὐτοῦ τοῦ στρώματος. Ἡ ψευδοθεωρία τῆς προσωπολατρίας δέν ἔχει οὔτε σήμερα ἀπορριφθεῖ: μιὰ μαρξιστικὴ ἀνάλυση τῶν αἰτίων τῆς σημερινῆς κρίσης θά σήμαινε τήν αὐτοκατάργηση τοῦ προνομίου στρώματος. Ἀλλά αὐτό θά μπορούσε νά γίνει μέ μιὰ νέα κοινωνική ἐπανάσταση, ἔργο τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Καί ὅσο αὐτό δέν γίνεται, ἡ γραφειοκρατία θά ἐπιχειρεῖ νά ξεπεράσει τήν κρίση μέ τὰ ἀναποτελεσματικά μέσα τῆς ἀναδόμησης. Καί ἡ κρίση θά συνεχίζεται καί θά βαθαίνει.

Ἔτσι τό Κράτος, ἀντί νά φθίνει ἐκείνη τήν ἐποχή, ἀποθηριωνόταν. Τά ἑκατομμύρια πού ἐξοντώθηκαν σ' αὐτὴ τήν τρομερὴ περίοδο ἦταν θύματα τοῦ πλέγματος τῶν στρεβλῶν σχέσεων οἰκονομίας - πολιτικῆς - ἰδεολογίας - κρατικῆς ἐξουσίας. Ἦδη ἀπὸ κείνα τὰ χρόνια ἔκανε τήν ἐμφάνισή του, νόθο τέκνο στρεβλῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ὁ ἠθικολόγος οὐμανισμὸς πού προσπαθοῦσε νά καλύψει τίς συνέ-

πειες τῆς στρεβλῆς πολιτικῆς. "Όλα –ὑποτίθεται– γίνονταν γιά τόν Ἄνθρωπο. Ἄλλά, ὅπως λέει ὁ Γκορμπατσόφ, «ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρξε κατά τό παρελθόν στή Σοβιετική Ἐνωση ἐργαλεῖο γιά τήν ἐπίτευξη οἰκονομικῶν καί πολιτικῶν σκοπῶν»⁸. "Όλα λοιπόν γιά τόν «Ἄνθρωπο»! Καί ὁ ἄνθρωπος μέσον γιά τόν «Ἄνθρωπο». Γιατί ὁ «Ἄνθρωπος» ἦταν τό ἰδεολόγημα τοῦ κυρίαρχου οἰκονομισμοῦ. Ἔτσι, ἀντί νά φτάσουν στόν κομμουνισμό, πάντα χάριν τοῦ «Ἀνθρώπου», ἔφτασαν σήμερα στή διανομή τροφίμων μέ τό δελτίο. Οἱ προειδοποιήσεις τοῦ Μάρξ καί τοῦ Λένιν εἶχαν ἀγνοηθεῖ. Ὁ οἰκονομισμός εἶχε γιά ἄλλη μιά φορά ἐκδικηθεῖ τήν πολιτική.

Γιά ὅλα λοιπόν, ἡ περίπου, ἔφταιγε ὁ Στάλιν! Αὐτή εἶναι ἡ ἀποψη τῶν ἀθῶων συνεργατῶν καί μετέπειτα διαδόχων του! Ἄλλά καί σήμερα ἀκόμα, ἡ ἐκτίμηση τοῦ ρόλου καί τῆς προσωπικότητος τοῦ Στάλιν γίνεται ἐνπολλοῖς μέ ὑποκειμενικά κριτήρια καί εἶναι συγκινησιακά φορτισμένη.

Ὡστόσο στή δεκαετία τοῦ '30 ἡ ἐκβιομηχάνιση ἦταν ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου γιά τή Σοβιετική Ἐνωση. Τό ἴδιο καί ἡ δημιουργία στρατοῦ καί ὄχι παρτιζάνικων σωμάτων, μπροστά στήν καπιταλιστική περικύκλωση καί στήν ἀνοδο τοῦ ναζισμοῦ. Στήν ἴδια περίοδο ἦταν ἐπίσης ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου ἡ ἀντιμετώπιση τῶν κουλάκων, πού ἡ ὑπαρξή τους ἀπειλοῦσε τή βάση τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης, καθώς καί ὁ σοσιαλιστικός μετασχηματισμός τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας. Καί ὅλα αὐτά σέ μιά χώρα ρημαγμένη ἀπό τόν πόλεμο καί τήν ἐμφύλια διαμάχη καί κυκλωμένη ἀπό τόν πανίσχυρο ἰμπεριαλισμό. Οἱ ἐπαναστατικές αὐτές ἀλλαγές δέν μπορούσαν νά γίνουν μέ τό γάντι. Χρειάζονταν διαύγεια καί ἀταλάντευτη θέληση.

Ποῦ βρίσκεται λοιπόν τό λάθος καί ἡ ἱστορική εὐθύνη τῆς τότε ἡγεσίας καί πρῖν ἀπ' ὅλα τοῦ Στάλιν; Βρίσκεται στήν κατάπνιξη τῆς δημοκρατίας στό κόμμα, στήν ἐξόντωση τῆς ἀντιπολίτευσης καί στήν ἐπιβολή τοῦ τρόμου τῆς ἀστυνομίας στίς λαϊκές μάζες. Ἔγινε ἔτσι μήπως πιό ἀποτελεσματική ἡ οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ; Ὁχι, γιατί αὐτό πού οἰκοδομήθηκε ἦταν ἡ τραγική καρικατούρα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἐνίσχυση καί διεύρυνση τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας, ὄχι μόνο θά ἐπιτάχυνε τήν ἐκβιομηχάνιση καί τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη, ἀλλά καί θά ἀποτελοῦσε τό θεμέλιο τῆς οἰκοδόμησης ἀθθεντικῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων σέ ὅλα τά πεδία τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τέλος, ἡ ἐπαναστατική ἐξουσία τῶν μαζῶν θά ἦταν τό πιό ἀποτελεσματικό ὄπλο ἐναντίον τῶν χιτλερικῶν στρατιῶν.

Ὁ δρόμος τοῦ συγκεντρωτισμοῦ καί τῆς τρομοκρατίας δέν ἦταν ὁ μοναδικά δυνατός. Γιατί οἱ ἐπαναστατικές ἀλλαγές στή Σοβιετική Ἐνωση θά μπορούσαν νά στηριχθοῦν, ὄχι μόνο στή συμμετοχή καί στήν αὐτοθυσία τῆς πρωτοπορίας, ἀλλά προπαντός στό βᾶθεμα τῆς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας. Καί τότε, ἀντί γιά κρατικοποίηση

θά είχαμε κοινωνικοποίηση, καί ἡ κοινωνικοποίηση δέν θά χρειαζόταν τήν ἐξόντωση ἐκείνων πού, στό κλίμα τοῦ παροξυσμοῦ καί τοῦ τρόμου, χαρακτηρίζονταν ἐχθροί τοῦ λαοῦ. Ἔτσι θά εἶχε ἀποφευχθεῖ ἡ διχοτόμηση τῆς κοινωνίας, ἡ ἀπολιτικοποίηση, ἡ πολιτισμική καί κοινωνική καθυστέρηση. Στή βάση τῆς ἐργατικῆς δημοκρατίας θά ἀναπτυσσόταν διαρκῶς ἡ οἰκονομία. Τέλος ἡ δημοκρατία καί ἡ διαφάνεια θά ἐμπόδιζαν τή γραφειοκρατικοποίηση καί τή δημιουργία τῶν προϋποθέσεων γιά τά προνόμια καί τή διαφθορά, πού ἄρχισαν νά ὑπάρχουν ἤδη κατά τή σταλινική περίοδο καί πού ἐκδηλώθηκαν σέ εὐρεία κλίμακα στήν ἐπόμενη περίοδο τῆς σχετικῆς εὐμάρειας καί τῆς χαλάρωσης τῆς τρομοκρατίας.

Μία ἀπό τίς πιό καταστροφικές συνέπειες τοῦ κρατισμοῦ ἦταν ὅτι βαθμιαία ἀδρανοποίησε τίς λαϊκές μάζες: ἡ κριτική σκέψη, ὁ ριζοσπαστισμός, ἡ πρωτοβουλία ἦταν συμπτώματα πού θά μπορούσαν νά ὀδηγήσουν στό στρατόπεδο ἢ στό ἀπόσπασμα· ἡ ἀδράνεια, ἡ παθητικότητα, ἡ ὑπαλληλική νοοτροπία, ἡ κουτοπόνηρη στάση, ἡ ἔλλειψη ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, ἡ ἔλλειψη προσωπικῆς γνώμης, ἡ ματαιοδοξία, ὁ ἀτομισμός, ὅλες οἱ γνωστές ἀρετές τοῦ γ κ ρ ί ζ ο υ γ ρ α φ ε ι ο κ ρ ά τ η, εἶχαν ἀρχίσει νά ἀνθίζουν στό κλίμα τοῦ αὐταρχισμοῦ πού χαρακτηρίζει τήν περίοδο '30-'55, αὐταρχισμοῦ πού μέ πιό ἤπιες μορφές διατηρήθηκε καί μετά τό 20. Συνέδριο. Ἡ «περίοδος τῆς στασιμότητας» (περίοδος τοῦ Μπρέζνιεφ) ἦταν ἡ φυσιολογική κατάληξη μιᾶς κοινωνίας πού δέν εἶχε λύσει ἀλλ' ἀπλά ἐπικαλύψει τίς ἀντιθέσεις της.

4 Ἀπό τή Δικτατορία τοῦ Προλεταριάτου στή Δικτατορία ἐπί τοῦ Προλεταριάτου

⁹ Ἀλλά τό μεγάλο θύμα τοῦ οἰκονομισμοῦ ἦταν ἡ ἴδια ἡ οἰκονομία. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας προϋποθέτει τή δημιουργική συμμετοχή τῶν μαζῶν, καί προϋπόθεση γιά τή συμμετοχή εἶναι ἡ ὑπαρξη ἐργατικῆς δημοκρατίας. Σήμερα ὁ Γκορμπατσόφ διαπιστώνει (ἐπίσκεψη στό Κρασνογιάρσκ) «ἀπαράδεκτα φαινόμενα δυσλειτουργίας τῆς οἰκονομίας». Καί συνεχίζει:

Εἶναι ἀνυπόφορη ἡ κατάσταση. Ἀπαράδεκτο τό γεγονός νά διατίθενται στή μή-παραγωγική σφαῖρα μόνο τό 18% ὅλων τῶν κεφαλαίων. Μᾶς κυρίευσε ἡ γιγαντομανία τῶν μεγάλων ἔργων, αὐτῶν πού ὀνομάσαμε, ἂν δέν κάνω λάθος, «ἔργα τοῦ κομμουνισμοῦ». Καί τί πετύχαμε; Ἀφήσαμε σέ τελευταία θέση τά συμφέροντα τῶν ἐργαζομένων, τίς ἄμεσες ἀνάγκες τους.

Ὁ Γκορμπατσόφ καταδικάζει τή μεγαλομανία τῶν μεγάλων ἔργων, τήν ἀνορθόδοξη ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τήν ὑποτίμηση τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας πού ὀδήγησε στήν «ἀποαγροτικοποίηση»⁹. "Ὅλα αὐτά λέγονται πρωτεῖα τῆς οἰκονομίας ἀπέναντι στήν πολιτική καί ὑπονόμευση τῆς οἰκονομίας ἔξαιτίας τοῦ οἰκονομικοῦ. Ἀλλά ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων τοῦ οἰκονομικοῦ μπορεῖ νά συμπυκνωθεῖ στό ἐρώτημα: Ρώτησαν ποτέ τοὺς ἐργαζόμενους ἂν συμφωνοῦν μέ τά σχέδιά τους; Τό Κράτος, αὐτονομημένο ἀπό τήν κοινωνία, δέν εἶχε ἀνάγκη ἀπό τήν κοινωνική συναίνεση.

Πέρα ἀπό τίς διαπιστώσεις καί τίς περιγραφές, εἶναι λοιπόν ἀνάγκη νά προχωρήσουμε στήν ἀποκάλυψη τῶν πολιτικῶν αἰτίων τῆς τεχνολογικῆς καί οἰκονομικῆς καθυστέρησης τῶν σοσιαλιστικῶν χωρῶν.

Ἐνας σύγχρονος Σοβιετικός ἱστορικός, ὁ Γ. Ἀφανάσιεφ, πρόσφατα θά γράψει, ἀπό τήν πλευρά του:

Ἐβδομήντα χρόνια ὕστερ' ἀπό αὐτό πού κάποιοι ὀνομάζουν «πορεία πρὸς τό σοσιαλισμό ὑπὸ τήν αἰγίδα τῶν λενινιστικῶν ἀρχῶν», διαπιστώνω ὅτι ἐπιστρέφουμε ἤδη, τό 1988, στό δελτίο τροφίμων καί ὅτι τό λουκάνικο εἶναι ἀκόμα ἀπραγματοποίητο ὄνειρο γιά τόν πολίτη τῆς «βαθιάς Ρωσίας» [...]. Ἡ θά ἀλλάξουμε ριζικά τή χώρα καί θά οἰκοδομήσουμε, σέ πλήρη ρήξη μέ τό παρελθόν, μιά εὐήμερῶσα κοινωνία, ἢ θά συνεχίσουμε νά ἀγορεύουμε περισπούδαστα γιά τίς «ἀσυνέπειες» ἐνός σοσιαλισμοῦ χωρίς ἐλευθερία καί χωρίς βούτυρο στό ψωμί [...]. Πρέπει νά δοῦμε κατάφατσα τήν ἀλήθεια: ὁ ἀπολογισμός εἶναι «συνολικά ἀρνητικός».

Καί ὁ Ἀφανάσιεφ δηλώνει: «Δέν νομίζω ὅτι ἡ κοινωνία μας εἶναι σοσιαλιστική». Τό συμπέρασμα τοῦ Σοβιετικοῦ ἱστορικοῦ εἶναι μᾶλλον ἀπλουστευτικό. Ἀλλά τό σημαντικότερο εἶναι ὅτι καί αὐτός, ὅπως καί τόσοι ἄλλοι συμπατριῶτες του, σκέφτονται καί ἐρμηνεύουν τά φαινόμενα μέ τίς ἔννοιες τῆς προσωπολατρίας: «Ὅσο γιά τήν κατάσταση στήν ὁποία μᾶς ἔφεραν ὁ Στάλιν καί ὁ Μπρέζνιεφ, ὁ Βλαντιμίρ Ἴλιτς οὔτε στό χειρότερο ἐφιάλτη του δέν θά μπορούσε νά τήν εἶχε φανταστεῖ».¹⁰ Ἡ ἱστορία λοιπόν ἔργο τῶν μεγάλων ἀνδρῶν! Ἔτσι, δέσμοι τῶν ιδεολογημάτων τῆς καθοδήγησης, ἀκόμα καί «ἀνανεωτικοί» ἱστορικοί ἐρμηνεύουν τήν ἱστορία μέ ἀστικά κριτήρια. Ἀλλά τέτοιες ἐρμηνεῖες δέν μποροῦν νά φωτίσουν τό δρόμο γιά τήν ἐπαναστατική ἀναδόμηση τῶν χωρῶν τοῦ κρατικοῦ σοσιαλισμοῦ. Δέν εἶναι λοιπόν διόλου τυχαῖο ὅτι ὁ Γ. Ἀφανάσιεφ, ὅπως καί «διαπρεπεῖς» οἰκονομικοί σύμβουλοι τοῦ Γκορμπατσόφ βλέπουν, ὡς γνήσιοι ἐκπρόσωποι τῆς γραφειοκρατίας, μοναδική διέξοδο τήν οἰκονομία τῆς ἀγορᾶς, τό νέο μαγικό κλειδί πού θά ἀνοίξει τήν πόρτα στόν καπιταλισμό.

Ἄλλά ἄς ἐπιστρέψουμε –σύμφωνα μέ τήν ὀπτική αὐτοῦ τοῦ βιβλίου– στίς ἀνθρώπινες ἐπιπτώσεις τοῦ κρατισμοῦ-οἰκονομισμοῦ καί τῆς κατάπνιξης τῆς ἐξουσίας τῶν σοβιέτ.

Ἡ ἐπαναστατική βία ἦταν ἀναγκαία στήν πρώτη περίοδο τῆς Ἐπανάστασης. Στήν περικυκλωμένη ἀπό παντοῦ Σοβιετική Ἐνωση ἦταν δύο φορές ἀναπόφευκτη. Ἄλλά ὁ συγκεντρωτισμός ὁδήγησε θαθμιαία στήν αὐτονόμηση τοῦ Κράτους καί τοῦ Κόμματος ἀπό τήν κοινωνία. Ἡ καταπάτηση τῶν ἀρχῶν τῆς ἐσωκομματικῆς ζωῆς καί τῶν ἀρχῶν πού θά ἔπρεπε νά διέπουν τίς σχέσεις τῶν πολιτῶν μέ τό κράτος συμπορεύτηκε μέ τό ἀνεξέλεγκτο τῶν μηχανισμῶν καί τήν ἐπιβολή τῆς δικιᾶς τους ἀποψῆς. Οἱ ἀντιθέσεις λύνονταν τώρα μέ βάση τή λογική καί τά συμφέροντα τοῦ μηχανισμοῦ καί μέ τά δικά του μέσα. Ἐτσι, ἡ ἐπαναστατική βία μετατράπηκε βῆμα-βῆμα σέ τρομοκρατία καί, ἀπό μίαν ἀποψη, σέ ἀντεπαναστατική τρομοκρατία. Πρόκειται γιά τήν πιό μαύρη σελίδα στήν ἱστορία τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, γιά μιά ἱστορία ἀπό τήν ὁποία πολύ λίγα γνωρίζουμε καί πού οἱ συνέπειές της θά ἐπηρεάζουν γιά πολύν καιρό τή σοβιετική κοινωνία καί τό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα.

Οἱ πολιτικές ἀντιθέσεις στήν ἐποχή τοῦ Λένιν λύνονταν μέ τό διάλογο καί, στήν ἀνάγκη, μέ τήν ἀνοιχτή σύγκρουση. Ὁ Στάλιν καί ἡ ἡγετική ὁμάδα τῆς νέας περιόδου ἐπέλεξαν τή φυσική ἐξόντωση. Ἐτσι ἄρχισε ὁ κύκλος τῶν διωγμῶν καί τοῦ αἵματος, ὁ κύκλος τοῦ ψεύδους, τῶν κατασκευασμένων κατηγοριῶν, τῶν βασανιστηρίων καί τῆς ἐξόντωσης τῶν ἀντιπάλων, τῶν διαφωνούντων, τῶν ὑπόπτων ἢ ἀπλῶς θυμάτων ὁποιασδήποτε ἀναπόδεικτης καταγγελίας. Ἄλλά ὅταν ἐπιλέξεις τό ρόλο τοῦ δημίου, ἀποχτᾶς καί ψυχολογία δημίου. Περισσότερο καί ἀπό τίς ἴδιες τίς ἐκτελέσεις, προκαλεῖ φρίκη ἡ ἀναισθησία τῶν δημίων. Θά παραθέσω ἐδῶ ὀρισμένα ἀποσπάσματα ἀπό τά πρόσφατα ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατάρχη Ζούκοφ, προφανῶς ἀξιόπιστου, ἀλλά ὄχι καί ἀθώου μάρτυρα:

Ἡ μοίρα τῶν ἀνθρώπων ἀποφρασιζόταν στό γεῦμα ἢ τό βράδι στό δεῖπνο. Μιλοῦσαν γιά κάποια προβλήματα καί ἀναφέρονταν κάποια ὀνόματα. Ξαφνικά ὁ Στάλιν ἔλεγε: «Λαυρέντι, ἀνάλαβέ τους». Ὁ Μπέρια σηκωνόταν καί ἐξαφανιζόταν στό ἀπέναντι δωμάτιο [...]. Ὅταν οἱ ναζί ἐπετιθέμενοι εἶχαν φτάσει στά πρόθυρα τῆς Μόσχας, διακόσια-τριακόσια μέλη τῆς ἀνώτερης στρατιωτικῆς διοίκησης βρισκόνταν στή φυλακή ἀπό τό 1937, στά ὑπόγεια τῆς Λουμπιάνκα. Ἄλλά νά βγοῦν ἔξω ἦταν πιά ἀδύνατο. Τούς εἶχαν τουφεκίσει ὅλους! Στό μέτωπο ἐκείνη τή στιγμή, τά συντάγματα τά διοικοῦσαν ὑπαξιωματικοί.

Καί ἓνα ἀπόσπασμα ἀπό ἐπιστολή φυλακισμένου πρὸς τόν Στάλιν, τήν παραμονή τῆς ἐκτέλεσῆς του (1937):

Σύντροφε Στάλιν, αύριο θά τουφεκιστώ. Άλλά δέν είμαι ένοχος για τίποτα. Άγωνίστηκα πάντα τίμια για τή σοβιετική έξουσία και ποτέ δέν έπροόδωσα.

Άκολουθοῦσαν λόγια άφοσίωσης προς τόν Στάλιν. Άλλά σέ μιά γωνιά τής έπιστολής υπήρχε σημείωση γραμμένη από τόν ίδιο τόν Στάλιν: «Είναι ψεύτης. Νά εκτελεστεί». Καί πιο κάτω, μέ τή σειρά, ή έγκριση τών άλλων: «Συμφωνώ, είμαι σύμφωνος. Μολότοφ», «Άπατεώνας. Σ' ένα σκύλο άρμόζει σκυλίσιος θάνατος. Μπέρια», «Έληρμένος. Βοροσίλοφ», «Ψοφίμι. Καγκάνοβιτς».

Στή συνέχεια ήρθε, καθώς είναι γνωστό, κι ή σειρά του Μπέρια. Έκτελέστηκε σταλινικότατα από τους «άντισταλινικούς», πρώην συνεργάτες στά έγκλήματα του Στάλιν. Καί ό Ζούκοφ σημειώνει: «Φέρθηκε σαν ό έσχατος άθλιος. Έκλαιγε και έκλιπαρούσε νά του χαριστεί ή ζωή».¹¹

Τό όποιοδήποτε σχόλιο θά ήταν ένα τίποτα μπροστά στή φρίκη του κύκλου του αίματος και τής θηριωδίας, πού περιγράφει τό προηγούμενο κείμενο.

Έτσι εκτελέστηκε ό Μπουχάριν (13/3/1938), κατηγορούμενος για συνωμοσία και συνεργασία μέ ξένες μυστικές υπηρεσίες, για τήν άνατροπή του σοσιαλισμού! Άλλά ό Μπουχάριν, πριν εκτελεστεί, θά έγραφε, μέ τό μεγαλόστομο αλλά γνήσιο ύφος του τότε έπαναστατικού ρομαντισμού «πρός τή μελλοντική γενιά τών καθοδηγητῶν του κόμματος»: «Άς γνωρίζετε, σύντροφοι, ότι στή σημαία πού θά μεταφέρετε κατά τή νικηφόρα πορεία προς τόν κομμουνισμό υπάρχει και ή δική μου ρανίδα αίματος»¹². Μέ άνάλογες μεθόδους έξοντώθηκαν όλοι οί πρωτεργάτες τής Έπανάστασης στή Σοβιετική Ένωση, καθώς και ό ήδη έξόριστος Τρότσκι. Καί δέν έσβησαν μόνο τήν ύπαρξή τους. Έξαφάνισαν και τίς φωτογραφίες τους. Έξαφάνισαν και τά όνόματά τους από τήν Έστορία τής Έπανάστασης. Έτσι ή Έστορία γράφτηκε άλλη μιά φορά καθ' ύπαγόρευση, από δ ο ύ λ ο υ ς, γεμάτη ψεύδη και λευκές σελίδες.

Ό Γκορμπατσόφ τονίζει σήμερα ότι «οί λευκές σελίδες δέν έχουν θέση στήν Έστορία». Μόλις τώρα αρχίζουν νά εμφανίζονται οί πρώτες αλήθειες και νά αποκαλύπτονται κάποιες στιγμές τής μεγάλης τραγωδίας του σοβιετικού λαού. Έτσι, ό στρατηγός Βολκογκόνοφ θά γράψει στήν *Πράβδα* (9/9/88):

Στά χρόνια τής Έπανάστασης και του έμφυλλου πολέμου [ό Τρότσκι] ήταν ό πιο λαϊκός ήγέτης μετά τόν Λένιν. Τό όνομά του έμπαινε πάντα, ή σχεδόν, δεύτερο μετά του Λένιν [...]. Ό Στάλιν ήθελε τό θάνατο του Τρότσκι [έπειδή] ό καισαρισμός του ήγέτη δέν θά μπορούσε νά είναι ολοκληρωτικός, όσο ό μακρινός έξόριστος ήταν στή ζωή [...]. Υπάρχουν λόγοι νά πούμε ότι, κατά τή διάρκεια τής έντονης δραστηριότητάς του (1917-24), ό Τρότσκι δέν ήταν έχθρός τής Έπανάστασης και του σοσιαλισμού.

Ἀντίθετα ἦταν ἐχθρός τοῦ Στάλιν. Δέν μπορούμε νά μὴν τὸν τιμήσουμε: ἀντίθετα μὲ πολλούς, δέν ὑποκλίθηκε μπροστά στή δικτατορία τοῦ Στάλιν, καί μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του ἡ στάση του ἀπέναντι στὸν Λένιν ἦταν στάση σεβασμοῦ.¹³

(Καί σ' αὐτὸ τὸ κείμενο δέν ἀναζητοῦνται οἱ βαθύτερες αἰτίες τῆς ἀντεπαναστατικῆς τρομοκρατίας. Ὁ μ η χ α ν ι σ μ ὸ ς μένει στὸ «ἀπυρόβλητο»).

Ἔτσι χάθηκαν οἱ ἡγέτες τῆς Ἐπανάστασης τῶν Μπολσεβίκων. Ἔτσι ἐξολοθρεύτηκε ἓνα μεγάλο μέρος (πόσο; θά μαθευτεῖ ποτέ;) ἀπὸ τοὺς πιὸ συνειδητοὺς ἐπαναστάτες. Καί ὅταν, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Στάλιν, ἡ μέθοδος τῆς φυσικῆς ἐξόντωσης ἦτανε δύσκολο νά ἐφαρμοστεῖ, ἡ γραφειοκρατία, πού δέν μπορούσε νά κατανοήσῃ ἄλλη λογική ἀπὸ τὴ λογική τῆς καί τῆ λογική τῶν συμφερόντων της, βρῆκε ἄλλη, σιωπηλή, ἀνανδρὴ καί περισσότερο φρικιαστικὴ μέθοδο γιὰ νά σβῆσῃ κάθε διαφορετικὴ φωνή: τὰ ψυχιατρεῖα.

Ἀναδημοσιεύω ἐδῶ ὀλόκληρη μιὰ σχετικὴ ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴ Μόσχα:

Ψυχιατρεῖα γιὰ τοὺς Διαφωνοῦντες

ΜΟΣΧΑ, 23 [Νοεμβρίου 1988]. Ἡ σοβιετικὴ ψυχιατρικὴ χρησιμοποιήθηκε συστηματικὰ στή δεκαετία τοῦ 1970 γιὰ τὴν καταστολὴ τῶν δραστηριοτήτων τῶν διαφωνούντων, μέσω τοῦ χαρακτηρισμοῦ τους σάν ψυχικὰ ἀσθενῶν καί στή συνέχεια τοῦ ἐγκλεισμοῦ τους σέ ψυχιατρικὰ ἄσυλα. Ἡ δραματικὴ αὐτὴ διαπίστωση δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ σέ σοβιετικὸ ἔντυπο καί συγκεκριμένα στὴν «Ἱστορικὴ Ἐπισκόπηση» τῆς σοβιετικῆς ψυχιατρικῆς τοῦ περιοδικοῦ *Οὐτσιτελέσκαγια-Γκαζέτα*. Τὴν ὑπογράφει ὁ νευρολόγος-ψυχίατρος Μιχαήλ Μπουγιανόφ. Σύμφωνα μὲ τὸν Σοβιετικὸ ψυχίατρο, τὸ μέτρο τοῦ ἐγκλεισμοῦ σέ ψυχιατρικὴς κλινικὴς τῶν πολιτικὰ διαφωνούντων πῆρε διαστάσεις μετὰ τὸν ἐγκλεισμό σέ ἄσυλο, τὸ 1970, τοῦ γνωστοῦ βιολόγου Ζόρες Μεντέβντεφ στὴν περιοχὴ τῆς Καλούγκα. Καί πρὶν ἀπὸ τὸ '70 τονίζει ὁ Μπουγιανόφ γίνονταν ἐγκλεισμοὶ σέ ψυχιατρεῖα γιὰ πολιτικούς λόγους, στή μετέπειτα ὁμῶς περίοδο οἱ μεμονωμένες περιπτώσεις πῆραν διαστάσεις εὐρύτερου φαινομένου.

Ὑπενθυμίζεται ὅτι ὁ Ζόρες Μεντέβντεφ ἀπελευθερώθηκε μετὰ ἀπὸ ἀλλεπάλληλες ἐκστρατεῖες εὐαισθητοποίησης τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸ Ἀντρέι Ζαχάροφ καί τὸν ποιητὴ Ἀντρέι Τβαρντόφσκι, καί ζεῖ σήμερα στὴ Βρετανία.

Σύμφωνα μὲ τὸν Μπουγιανόφ, τὴν ἐποχὴ τοῦ Μπρέζνιεφ διατυπώθηκε ἀπὸ ψυχίατρος ἢ ἄποψη ὅτι ὅποιος εἶναι ἐνάντια σέ κάτι, ὅτιδήποτε καί ἂν εἶναι αὐτό, συνιστᾷ μιὰ συγκεκριμένη ἢ ἀνοικτὴ περίπτωση ψυχοπαθοῦς, πρόκειται δηλαδή γιὰ ψυχοπαθὴ ἢ γιὰ κρυπτοσχιζοφρενὴ.

Τόν περασμένο Φεβρουάριο ὁ ψυχίατρος τοῦ Λένινγκραντ Ν. Καμπάνοφ παραδέχθηκε σέ συνέντευξη Τύπου ὅτι ἔστειλε στό ψυχιατρεῖο ἄτομα ἐπειδή διάβαζαν ἔργα τοῦ Μπουλγκάκοφ καί τοῦ Πάστερνακ.¹⁴

Πληροφορίες γιά ἐγκλεισμό διαφωνούντων σέ ψυχιατεῖα δημοσιεύονταν συχνά στό δυτικό τύπο. Πολλοί δέν θέλαμε νά τίς πιστέψουμε. Ἐλπίζαμε πῶς ἦταν ψευδεῖς. Σήμερα ἔρχονται οἱ ἴδιοι οἱ Σοβιετικοί νά ὁμολογήσουν καί αὐτό τό ἐγκλημα τῆς ἀποκτηνωμένης νομενκλατούρας, πού δέ δίσταζε μπροστά σέ τίποτα, προκειμένου νά διατηρήσει τή λίθινη ἀκινησία τῆς κοινωνίας καί τά δικά της προνόμια. Ἔτσι τό κατάπιαμε καί αὐτό!

Ὅποιοι ἔχει ἄλλη γνώμη, εἶναι ψυχοπαθῆς! Εἶναι ἡ ἀκραία κατάληξη τοῦ παραλογοῦ, τῆς ὑποκρισίας καί τῆς ἀτιμίας ἑνός κόσμου ἐνσωματωμένου σ' ἓναν αὐτονομημένο μηχανισμό πού δούλευε πλέον μέ τή δική του δυναμική. Ὁ γενικευμένος φόβος, ἡ ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης, ἡ καχυποψία, ἡ ἔλλειψη γνώμης, ἡ δειλία, ἡ ἀνοχή τοῦ ἐγκλήματος καί ἡ συμμετοχή στό ἐγκλημα, ὁ παραλογισμός: ἦταν οἱ καταστάσεις γεννημένες ἀπό τοὺς αὐτονομημένους μηχανισμούς πού εἶχαν ἐπιβληθεῖ στήν κοινωνία καί πού εἶχαν καταργήσει τή δημοκρατία τόσο στήν κοινωνία ὅσο καί στό ἐσωτερικό τους. Τό κράτος καί τό κόμμα εἶχαν σταδιακά μεταβληθεῖ σέ ἀπροσπέλαστες, ἀήττητες, περίπου ὑπερφυσικές ὀντότητες. Τίς παλαιές θρησκείες ἔτεινε νά τίς ἀντικαταστήσει ἡ θρησκεία τοῦ Κόμματος καί τοῦ Κράτους.

Τό κόμμα καί τό κράτος, ἀναγκαῖα κακὰ γιά τοὺς κλασικούς τοῦ μαρξισμοῦ, ἀπόχτησαν βαρβαρικές ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ τῶν ταξικῶν κοινωνιῶν: πανταχοῦ-παρουσία, παντογνωσία, ἀπροσπέλαστο, ἀήττητο. «Ὁ ἰκοδομοῦ μετσαρικό κράτος», προειδοποιούσε ἐναγώνια ὁ Λένιν λίγο πρὶν ἀπό τό θάνατό του. Τό τσαρικό Κράτος καί τό τσαρικό Ἱερατεῖο ξαναγεννήθηκαν στό ὄνομα τοῦ μαρξισμοῦ καί τοῦ σοσιαλισμοῦ. Καί ἡ θηριωδία τους δέν εἶχε νά ζηλέψει τίποτα ἀπό τή θηριωδία τῶν παλαιῶν Ἱερατείων.

5 Τό Νέο Ἱερατεῖο καί ὁ Σοσιαλιστικός Πολιτισμός

Ἔτσι, ἀντί γιά τόν ὀλόπλευρα ἀναπτυγμένο ἄνθρωπο, τόν πρωτοπόρο κομμουνιστή, τό ριζοσπάστη, τόν καινοτόμο, τόν ὅποιο εἶχε ὀραματιστεῖ ὁ Μάρξ, ἡ νέα ἱεραρχική